

УДК 159.923+378.18

**ОЛЕНА ШЕВЧУК, СЕРГІЙ ШЕВЧУК**

e\_shevchuk56@mail.ru

Ssp27101949@gmail.com

м. Миколаїв

## **ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЩОДО ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ КОМПЕТЕНЦІЙ КУЛЬТУРИ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ**

*У статті викладено обґрунтування праксеологічного підходу щодо формування компетенцій культури міжособистісних стосунків у процесі викладання навчальної дисципліни «Культура міжособистісних стосунків» для студентів спеціальності «Психологія». Обґрунтовано систему праксеологічних понять, що характеризують різні аспекти процесу формування компетенцій культури міжособистісних стосунків. Зміст навчання студентів розкривається через цінності, принципи і технології налагодження міжособистісних стосунків в різних життєвих та ділових ситуаціях. Викладено технології навчання з наголосом на формуванні практичних умінь, навичок та особистісних якостей студентів. Описано техніку GROW, аналіз досвіду, експерієнціальні вправи, моніторинг й оцінювання успішності навчання і розвитку студентів.*

*Ключові слова:* культура міжособистісних стосунків, праксеологія, праксеологічний підхід, модель Д. Колба, техніка GROW, експерієнціальні вправи, моніторинг, оцінювання.

Компетенції міжособистісних стосунків в чинних стандартах підготовки психологів є стрижньовими щодо ефективності їх професійної діяльності, спрямованої на людину, на вирішення проблем, пов'язаних з її життям, стосунками в сім'ї, на роботі, у повсякденних справах. З іншого боку, самі фахівці часто стикаються з труднощами у налагодженні міжособистісних взаємин з колегами, керівниками, з членами родини, з іншими людьми у навколишньому середовищі. Зважаючи на це, у змісті і методах навчального процесу підготовки майбутніх психологів має бути зроблено наголос на практичному, а точніше праксеологічному аспекті формування компетенцій культури міжособистісних стосунків.

Психологічні проблеми міжособистісних стосунків як невід'ємної складової частини спілкування ґрунтовно досліджені у працях таких відомих психологів, як Б. Г. Анан'єв, Г. М. Андрєєва, А. А. Бодальов, Л. І. Божович, Б. Ф. Ломов, О. М. Леонт'єв, В. М. М'ясищев, М. М. Обозов та ін. Поведінкові аспекти стосунків у зарубіжній психологічній науці досліджували: Р. Адлер, М. Аргайл, Р. Вердербер, Ф. Зімбардо, Дж. Тернер, Р. Чалдіні та ін. Окремі аспекти формування культури міжособистісних стосунків висвітлені у наукових публікаціях сучасних вітчизняних учених:

В. Бутенко, М. Євтуха, З. Ковальчук, В. Кушнірюка, Н. Саєнко, І. Сайтарли, Я. Стрельчук, Г. Топольницької, Т. Черкашиної та ін. Не применшуючи наукового внеску наведених вище вчених, слід однак зауважити, що праксеологічний підхід до формування у майбутніх психологів компетенцій культури міжособистісних стосунків залишається надзвичайно актуальною науковою проблемою і потребує окремого дослідження.

Мета статті – дослідити особливості праксеологічного підходу щодо формування компетенцій культури міжособистісних стосунків у процесі викладання навчальної дисципліни «Культура міжособистісних стосунків» для студентів спеціальності «Психологія» Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

Глибинний зміст міжособистісних стосунків виявляється в тому, що вони пронизують усі елементи системи суспільних відносин, опосередковуючи вплив на особистість з боку більш широкого соціального цілого так, що будь-які знеособлені соціальні відносини реалізуються у спілкуванні та взаємодії конкретних особистостей.

У психологічному аспекті міжособистісні стосунки визначаються як взаємозв'язки між людьми, які виявляються у способах взаємних

впливів у процесі спільної діяльності та спілкування [3].

За визначенням відомого психолога В. М. М'ясищева, міжособистісні стосунки відрізняються від звичайних людських контактів і формальної взаємодії за рядом ознак. Це тривалі, емоційно забарвлені контакти, які включаються в систему установок, ціннісних орієнтацій, очікувань та стереотипів, через які люди сприймають й оцінюють один одного в процесі міжособистісної взаємодії.

Разом з тим, як вважає І. А. Сайтарли, культура міжособистісних стосунків є праксеологічною галуззю етичного знання, що досліджує мораль з точки зору її реалізації. Вона розглядає певну систему морально-етичних цінностей: моральні й етичні принципи, правила поведінки і спілкування, поведінкові та комунікативні взірці, на які орієнтуються люди в процесі соціальної взаємодії [2]. Слід нагадати, що праксеологія (від грец. *πράξις* – практика, дія, та грец. *λογία* – вчення) є дедуктивним вивченням людської діяльності, яке ґрунтується на понятті, що люди мають цілеспрямовану поведінку. Український учений Є. Є. Слуцький розглядав праксеологію як загальну теорію успішної, цілеспрямованої діяльності, а один із засновників цієї науки Тадеуш Котарбінський назвав її «граматикою ефективної дії» [1, 17].

Праксеологія має численні та багатосторонні зв'язки з різними спеціальними науками. Особливо багато точок дотику ми знаходимо з психологією, педагогікою та етикою. Основу формування культури міжособистісних стосунків складає досвід людського спілкування та взаємодії на рівні мікрогруп. Стосунки в соціальному оточенні вимагають від людини використання різних форм поведінки залежно від особливостей культурного середовища, ситуацій, цілей, наявних ресурсів тощо. У зв'язку з цим, принципи і методи праксеології можуть застосовуватися для аналізу вчинків, морального вибору, прийняття рішень, нормативно-ціннісних аспектів співпраці і взаємодії взагалі. Праксеологічний підхід у цьому разі означає осмислення діяльності людини у процесі міжособистісних стосунків з точки зору її результативності, виявлення дій, які заважають ефективній співпраці,

з'ясування й усунення бар'єрів ефективної взаємодії, вивчення можливостей, потенціалу і невикористаних резервів, вироблення пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності на кожному етапі підготовки і реалізації діяльності: визначення мети діяльності (визначення головних, другорядних, початкових, проміжних, кінцевих цілей); прогнозування результатів діяльності; планування майбутніх дій; підготовка до майбутньої діяльності; аналіз, зіставлення, порівняння поставленої мети й отриманих результатів.

З точки зору процесу формування компетенцій міжособистісних стосунків праксеологічний підхід розкривається через систему понять, що характеризують різні аспекти навчально-педагогічної діяльності. Перший аспект складають поняття щодо бажаних результатів діяльності, тобто успішність і якість засвоєння студентами запропонованого навчального матеріалу, що у підсумку сприятиме опануванню необхідними професійними компетенціями. Другий аспект стосується понять, що характеризують зміст дидактичного матеріалу навчального курсу. При його формуванні автори намагались відібрати інформаційні блоки, що відповідали поставленій меті та забезпечували досягнення запланованих результатів навчання. До третього аспекту входять так звані інструментальні поняття, що відображають методи, способи і форми організації навчальної діяльності студентів, результатами якої повинні бути сформовані вміння, навички й особистісні якості, що забезпечують успішність міжособистісних стосунків у професійній, сімейній та інших сферах життєдіяльності. До наступного аспекту праксеологічного підходу включені поняття моніторингу, аналізу й оцінювання навчальної діяльності студентів з точки зору поетапності, повноти та досконалості формування відповідних компетенцій.

Особливість розробки і викладання навчальної дисципліни «Культура міжособистісних стосунків» полягала в тому, що основу компетенцій студентів мають складати моральні цінності, які слугують орієнтирами і критеріями поведінки людей в групах, організаціях і суспільстві. Звичайно, йдеться не про формальне їх вивчення, – головним тут є духовне прийняття

тієї гуманістичної життєвої філософії, якою пронизана сфера стосунків між людьми. Сприйняття людини як вищої цінності, дійсна, а не декларована турбота про людину, прийняття іншої людини такою, якою вона є, визнання того, що всі люди різні і саме цим вони цікаві, ідея любові до ближнього – усе це сприяє пробудженню найкращих моральних якостей, спонукає до активних етичних дій. При цьому важливо мати впевненість, що як члени суспільства ми дійсно маємо зобов'язання один перед одним. І тим біднішим стає суспільство й окремі його члени, чим менше виконуються ці зобов'язання. Система цінностей накладає відбиток на прийняття рішень при вирішенні моральних проблемних ситуацій у сімейних відносинах, професійній діяльності, у повсякденному житті.

Виходячи з наведеного, зміст навчання студентів фокусувався на цінностях, принципах і технологіях налагодження міжособистісних стосунків у різних життєвих та ділових ситуаціях. Завданнями курсу передбачено формування у студентів таких компетенцій, як розуміння сутності міжособистісних стосунків; усвідомлення ролі культури міжособистісних стосунків у професійній діяльності та у повсякденному житті; спроможність налагоджувати міжособистісні стосунки та активно впливати на соціально-психологічний клімат у колективі, в діловій сфері; володіння стратегіями вирішення конфліктів у різних життєвих ситуаціях; здатність створювати гарні міжособистісні стосунки в сім'ї тощо.

Праксеологічний підхід до формування компетенцій культури міжособистісних стосунків виявляється у профілюванні наведеної навчальної дисципліни до майбутньої професійної діяльності студентів. Це забезпечується значним акцентом на вивченні психологічних механізмів міжособистісних стосунків: когнітивних, що охоплюють психічні процеси, пов'язані з відчуттями, сприйняттям, пам'яттю, мисленням, уявою і пізнанням оточення і самого себе; афективних, що виявляються в різноманітних емоційних станах та почуттях (симпатія, доброзичливість, дружба, любов тощо); поведінкових, до яких відносять результати діяльності і вчинки, мову, міміку, жестикуляцію, пантоміміку, локомоції (від

лат. *locus* – місце і *motio* – рух) (хода, біг, переміщення в просторі); просторові (відстань, розташування людей і предметів); статусно-рольових («домінування – рівність – підпорядкування», «залежність – незалежність»), психічних властивостей людини: темпераменту, характеру, самооцінки, інтересів тощо.

Аналізуючи різні психолого-педагогічні концепції, автори дійшли висновку, що для досягнення бажаної ефективності у формуванні відповідних компетенцій доцільно використати праксеологічну модель процесу навчання і засвоєння людиною нової інформації, запропоновану Девідом А. Колбом, в якій виокремлюється чотири стадії процесу навчання: 1) набуття досвіду; 2) спостереження і рефлексія; 3) абстрагування і теоретичне узагальнення; 4) експериментальна перевірка і застосування на практиці отриманих знань [8].

Згідно наведеної моделі навчання можна починати з будь-якого етапу і продовжувати циклічно доти, поки необхідні компетенції не будуть сформовані. Тому на вступному занятті була проведена рефлексія досвіду стосунків студентів у різних життєвих ситуаціях (у сім'ї, в університеті, громадських місцях). Завдання полягало у тому, щоб пригадати події свого життя, в яких вдалося (чи не вдалося) налагодити бажані стосунки з навколишніми людьми. У процесі обговорення спогадів у групі учасники усвідомлювали свої почуття і переживання, поведінку, риси характеру, що допомагали або заважали спілкуватися з іншими людьми. За підсумками рефлексії кожен студент проводив попередню самооцінку здатностей встановлювати і підтримувати сприятливі стосунки з людьми у найближчому соціальному оточенні.

Також за допомогою анкети, розробленої авторами, уточнювалися думки студентів щодо власної поведінки та особливостей характеру, що впливають на взаємини з батьками (рідними), однокурсниками та викладачами; щодо поведінки та особливостей характеру інших людей, що спричиняють бар'єри у налагодженні з ними сприятливих взаємин; щодо подій, які змінили їх ставлення до інших людей. Крім того, для вивчення ціннісних орієнтацій студентів була використана методика М. Рокіча у модифікації О. Б. Фанталової [5].

У такий спосіб встановлено, що на взаємини студентів впливають такі чинники: стадія морального розвитку особистості; особистісні якості (моральні цінності, сила «єго», локус контролю); культура соціального оточення; складність морально-етичних проблем, з якими стикаються студенти у взаєминах з людьми. Серед особистісних чинників, що негативно впливають на взаємини з людьми, студенти назвали: надмірну сором'язливість, довірливість, страх, нездатність стримувати емоції, невпевненість, занижену самооцінку. З боку інших їм заважають у взаєминах: агресивність, самовпевненість, нахабність, неповага, відсутність культури спілкування, небажання почути думку іншої людини, невихованість, безтактовність, байдужість, недовіра [6].

Попередня діагностика дала змогу застосовувати індивідуальний підхід до формування відповідних компетенцій шляхом розробки студентами особистих програм розвитку якостей та навичок налагодження позитивних стосунків з людьми у сфері їх майбутньої професійної діяльності (з клієнтами, колегами, підлеглими і керівниками), співпраці у команді професіоналів, ефективного спілкування, створення сприятливого соціально-психологічного клімату колективу; вирішення міжособистісних конфліктів тощо.

При викладанні курсу застосовувались інтерактивні методи навчання, зокрема експерієнціальні вправи і тренінги, що створювало можливість емоційно переживати та аналізувати власний досвід з метою його подальшої трансформації [7].

Застосування праксеологічного підходу передбачає обґрунтування технологічних аспектів формування компетентності та професійних якостей студентів. З огляду на це була використана відома коучингова техніка GROW, автором якої є британський бізнес-тренер Дж. Уїтмор [4, 27]. Назва техніки є акронімом (grow англ. – зростання) чотирьох англійських слів: Goal (мета – ранжування цілей за важливістю та терміновістю, на ближню і довгострокову перспективу); Reality (реальність – орієнтація щодо поточних обставин); Options/Opportunity (вибір – стратегія і альтернативні варіанти дій); Will/What Next (воля – вимоги, раціональний вибір: що робити, як, хто це буде робити).

В основі техніки лежить певна послідовність постановки ефективних питань. Спочатку з'ясовується мета, до якої прагне студент. Постановка мети також має свою технологію, яка позначається акронімом SMART (англ. – розумний, кмітливий). Елементи цієї аббревіатури утворені першими літерами англійських слів, які являють собою певні правила постановки мети: конкретність (specific); вимірність (measurable); досяжність (attainable); релевантність (relevant); обмеженість конкретним терміном (time-bounded).

Конкретність мети забезпечується пошуком відповідей на питання: «В якому напрямку ми хочемо працювати? Чого ми хочемо досягти? Яка наша довгострокова мета?». Вимірність передбачає наявність критеріїв і показників (вимірювачів), які дозволили б визначити, чи досягнута поставлена мета, і якою мірою. Досяжність мети визначається з урахуванням рівня підготовленості та особистісних ресурсів студента. Йдеться про принцип установки планки мети. Сутність принципу полягає в тому, щоб мета забезпечувала мобілізацію сил студента, виводила його з зони комфорту і переводила в зону розвитку. З іншого боку, мета не повинна бути завищеною, інакше це може привести до фрустрації і зниження зусиль. Релевантність мети означає її узгодженість і співвідношення з іншими цілями і завданнями студента (життєвими, особистими, сімейними і тощо). Обов'язковим елементом постановки мети є її обмеження за часом. Наступним етапом техніки GROW є аналіз реальної ситуації, в якій знаходиться студент, які особисті ресурси має. Третій етап – визначення варіантів дій, які може обрати студент для досягнення поставленої мети: «Що може допомогти нам у вирішенні поставленого завдання? Яким способом ми будемо діяти?». Завершує техніку GROW група питань на стимулювання волі до дії: «Що допоможе досягти мети? Наскільки сильним є мотив? Якою є самоорганізація і чи правильно ми управляємо часом для досягнення мети?»

Техніка GROW використовувалась також для налагодження зворотного зв'язку, що давало змогу відстежувати досягнення належної ефективності формування культури міжособистісних стосунків у процесі навчання.

Моніторинг навчання полягав й у фіксації змін діяльності групи та поведінки окремих студентів на заняттях з подальшим обговоренням результатів у групі. Підсумкове оцінювання показало, що зі 120 студентів, які вивчали наведений вище курс, 23 (19,1%) відповідали високому рівню, 68 (56,7%) – середньому, а решта – 29 (24,2%) – низькому рівню розвитку компетенцій культури міжособистісних стосунків. Порівняно з початковим оцінюванням у даній групі відбулися суттєві позитивні зміни: частка студентів з високим рівнем зросла на 7,4%, із середнім – на 13,4%, Натомість частка осіб, що мали низький рівень зменшилася на 20,8% [7].

За підсумками дослідження можна зробити висновок, що застосування праксеологічного підходу щодо формування компетенцій культури міжособистісних стосунків у процесі викладання навчальної дисципліни «Культура міжособистісних стосунків» є доцільним оскільки враховує практичний життєвий досвід студентів. Даний підхід розкривається через систему таких понять, як успішність і якість опанування студентами професійними компетенціями, зміст дидактичного матеріалу, методи, способи і форми організації навчальної діяльності, моніторинг, аналіз та оцінювання студентів з точки зору поетапності, повноти та досконалості формування відповідних компетенцій.

Процес навчання у даному разі базувався на дидактичній моделі Д. Колба, яка передбачає опору на особистий досвід студентів як на початку курсу, так й у процесі його вивчення. Це дало змогу застосувати індивідуальний підхід до формування відповідних компетенцій шляхом розробки студентами особистих програм розвитку якостей та навичок налагодження позитивних стосунків з людьми у сфері їх

майбутньої професійної діяльності. Особлива увага приділялась вивченню психологічних механізмів міжособистісних стосунків.

Ефективність формування у студентів відповідних компетенцій забезпечена використанням праксеологічних технологій навчання, зокрема техніки GROW, що дало змогу врахувати різнобічні аспекти навчальної діяльності студентів: їх цілі, ресурси, реальні можливості, різні підходи до засвоєння навчального матеріалу, мотивацію тощо. Успішності засвоєння курсу сприяло також застосування зворотного зв'язку та моніторингу процесу.

### Список використаних джерел

1. Пщоловский Т. Принципы совершенной деятельности (Введение в праксеологию) / Т. Пщоловский. — К.: Институт праксеологии, 1993. — 271 с.
2. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків: навчальний посібник / І. А. Сайтарли. — К.: Академвидав, 2007. — 240 с.
3. Словник психологічних термінів [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://smerfero.com/dictionary/mizhosobystisni-vidnosyny>.
4. Уитмор Дж. Внутренняя сила лидера. Коучинг как метод управления персоналом / Дж. Уитмор. — М.: Альпина Паблишер, 2012. — 312 с.
5. Фанталова Е. Б. Диагностика и психотерапия внутреннего конфликта / Е. Б. Фанталова. — Самара, 2001. — 128 с.
6. Шевчук О. С. Міжособистісні взаємини студентів у найближчому соціальному оточенні / О. С. Шевчук, С. П. Шевчук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка, Н. О. Євдокимової. — Вип. 11 (99). — Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2013. — С. 327—331.
7. Шевчук О. С. Психолого-педагогічні умови формування культури міжособистісних стосунків у процесі підготовки студентів до роботи з людьми / О. С. Шевчук, С. П. Шевчук, І. Т. Кіщак // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць / за ред. О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської. — Вип. 1.47 (114). — Миколаїв, 2014. — С. 306—310.
8. Kolb D. Learning Style Inventory / D. Kolb. — N. Y.: McBer and Co, 1976. — 257 p.

ОЛЕНА SHEVCHUK, СЕРГІЙ SHEVCHUK  
Mykolaiv

### PRAXEOLOGICAL APPROACH TO THE FORMATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS HAVE COMPETENCE OF CULTURE INTERPERSONAL RELATIONSHIPS

*The article gives a theoretical justification praxeological approach to the formation of interpersonal relations culture competence in teaching course «Culture of interpersonal relations» for the students of specialty «Psychology». The system of praxeological concepts that characterize different aspects of interpersonal relations culture competence training. The content of teaching students is revealed through the values, principles and techniques to establish interpersonal relationships in different life and business situations. Disclosed technology*

*training practical skills and the development of personal qualities of students. The technique of GROW, experience analysis and exercise, monitoring and evaluation of students training and development success.*

*Key words: culture of interpersonal relations, praxeology, praxeological approach, model D. Kolb, GROW technique, experience exercise, monitoring, evaluation.*

**ОЛЕНА ШЕВЧУК, СЕРГІЙ ШЕВЧУК**  
Николаев

### **ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ У БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ КОМПЕТЕНЦИЙ КУЛЬТУРЫ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ**

*В статье теоретически обоснован праксеологический подход к формированию компетенций культуры межличностных отношений в процессе преподавания учебной дисциплины «Культура межличностных отношений» для студентов специальности «Психология». Обоснована система праксеологических понятий, характеризующих различные аспекты процесса формирования компетенций культуры межличностных отношений. Содержание обучения студентов раскрывается через ценности, принципы и технологии установления межличностных отношений в различных жизненных и деловых ситуациях. Раскрыты технологии обучения практическим умениям, навыкам и развития личностных качеств студентов. Описана техника GROW, анализ опыта, экспериментальные упражнения, мониторинг и оценка успешности обучения и развития студентов.*

*Ключевые слова: культура межличностных отношений, праксеология, праксеологический подход, модель Д. Колба, техника GROW, экспериментальные упражнения, мониторинг, оценка.*

Стаття надійшла до редколегії 23.03.2016

УДК 373.033

**ОЛЕКСІЙ ШЕВЯКОВ, ЯНІНА СЛАВСЬКА**  
м. Дніпропетровськ

### **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ**

*У статті висвітлено умови, котрі сприяли розвитку еколого-естетичного виховання на початку XXI століття. Здійснено психолого-педагогічний аналіз тенденцій шкільного еколого-естетичного виховання в контексті ідей сталого розвитку. Визначено основні етапи його розвитку; здійснено науково-теоретичне обґрунтування сучасної парадигми еколого-естетичного виховання. Виявлено загальні тенденції у визначенні теоретико-методологічних засад еколого-естетичної освіти. Визначено основні підходи до диференціації еколого-естетичної освіти. Узагальнено досвід відображення еколого-естетичного компоненту в змісті виховної роботи в загальноосвітніх школах. Показано шляхи удосконалення та підвищення якості еколого-естетичної підготовки школярів.*

*Ключові слова: еколого-естетичне виховання, еколого-естетична освіта, еколого-естетична свідомість, учнівська молодь, сталий розвиток.*

Формування еколого-естетичної культури у широких верств населення є загальнови-знаною домінантою в сучасному русі різних країн. У зв'язку з цим особливого значення набувають еколого-естетичні імперативи, покликані здійснювати облагороджуючий вплив на людину, виховувати її в дусі гуманістичних ідеалів і цінностей, прищеплювати почуття відповідальності за природу та її кра-

су. Центральне місце при цьому відводиться сім'ї та школі, де отримує підготовку до життя переважна більшість дітей та молоді. Саме тут створені більш сприятливі умови для здійснення тривалого психолого-педагогічного впливу на молоде покоління в дусі сучасної еколого-естетичної парадигми.

Об'єкт дослідження становить процес еколого-естетичного виховання.